

Daniel Bensaid:

Teser för motståndet.

(Nedanstående text skrev Daniel Bensaid för den spanska tidskriften "Viento Sur", juni 2004. Den finns publicerad på engelska på International Viewpoints webbplats (www.internationalviewpoint.org). Bensaid's teser är ett försök att skissera de teoretiska utmaningar som marxismen står inför idag. Han menar att teorifattigdomen inom dagens politiska rörelser (både socialdemokratien och andra strömningar) riskerar att leda till att marxister nöjer sig med sina tidigare teoretiska framsteg, och enbart återupprepar arvet från förr. Men han insisterar på att den revolutionära teorin måste försöka förstå de oerhörda förändringar som skett i världen efter stalinismens sammanbrott. Hans diskussion täcker den moderna imperialismen, bokslutet över Sovjetunionen och östblocket, det samtida kapitalistiska samhällets klasstruktur, nationalismen, de sociala rörelserna och mycket mer. Texten är inte lättläst och kan ibland upplevas som överdrivet "intellektuell", och den har en klar filosofisk slagsida, men vi hoppas och tror att den kan ge en del insikter i de utmaningar som den moderna marxismen står inför, och dessutom väcka en del tankegångar.)

"Vi har ett dubbelt ansvar: att föra vidare en tradition som hotas av likriktning, och samtidigt försöka urskilja framtidens oklara konturer."

Under det senaste årtiondet (efter Sovjetunionens sönderfall och Tysklands återförening) har någonting tagit slut. Men vad? Var det "det korta 1900-tal" som Eric Hobsbawm och andra historiker talar om, det som började med Första världskriget och slutade med Berlinmurens fall?

Eller är det den korta perioden efter Andra världskriget, som präglades av det kalla kriget mellan två supermakter, och i de största imperialistiska länderna kännetecknades av en fortsatt kapitalackumulation och "fordismen"?*

Eller är det den mäktiga period i kapitalismens och arbetarrörelsens historia som startade med den kapitalistiska utvecklingen på 1880-talet, den efterföljande koloniala expansionen och den moderna arbetarrörelsens blomstringsperiod, som symboliserades av bildandet av Andra internationalesen?

Arbetarrörelsen stora strategiska analyser härstammar till stor del från uppbyggnadsperioden före Första världskriget: exempelvis analysen av imperialismen (Hilferding, Bauer, Rosa Luxemburg, Lenin, Parvus, Trotskij, Bucharin), den nationella frågan (återigen Rosa Luxemburg, Lenin, Bauer, Ber Borokov, Pannekoek, Strasser), förhållandet mellan partiet och fackföreningarna samt parlamentarismen (Rosa Luxemburg, Sorel, Jaurès, Nieuwenhuis, Lenin), strategin och vägen till makten (Bernstein, Kautsky, Rosa Luxemburg, Lenin, Trotskij).

Dessa diskussioner utgör vår historia lika mycket som de som inleddes av världskriget och den ryska revolutionen, och vilka rör dynamiken i förhållandet mellan revolution och kontrarevolution.

Bortsett från de ofta intensiva meningsmotsättningarna i fråga om inriktning och alternativ, så uppvisade den tidens arbetarrörelse ändå en relativt enhet och den delade en gemensam kultur. Vad återstår idag av detta arv?

* Med "fordism" menas en kombination av massproduktion och masskonsumtion – öa.

I en ytterst oklar ledare i det första numret av den nystartade *New Left Review*, för Perry Anderson fram åsikten att världen inte sedan reformationen har haft så få alternativ till den dominerande samhällsordningen.¹ Charles-André Udry är mer definitiv, och hävdar att den nuvarande situationen kännetecknas av att den självständiga internationella arbetarrörelsen har "försvunnit".

Vi befinner oss alltså mitt i en osäker övergång, där det gamla dör utan att överges och det nya anstränger sig för att framträda, fångat mellan det förflutna som inte har överskridits och det alltmer trängande behovet att självständigt utforska och uppmärksamma den nya värld som öppnar sig inför våra ögon. I och med försvagningen av den gamla arbetarrörelsens traditioner och socialdemokratiens och andra högermotståndares teoretiska brister, riskerar vi att slå oss till ro med att bara försvara gamla teoretiska erövringar som idag är av begränsat värde. Förvisso lever och frodas teorin på debatter och konfrontation: vi är alltid i viss mån beroende av debatten med våra motståndare. Men detta beroende är relativt.

Det är lätt att säga att de tyngre politiska krafterna i det som i Frankrike kallas *Gauche plurielle*, den "breda vänstern" (Socialistpartiet, Kommunistpartiet, de Gröna) inte närmar sig de grundläggande frågorna på något särskilt stimulerande sätt. Men vi bör också komma ihåg att debatterna inom den yttersta vänstern på 1970-talet, trots att de var naiva och ibland innehöll ungdomliga överdrifter, ändå var mycket mer produktiva och berikande än de är idag.

Vi har således påbörjat en farofylld övergång från en epok till en annan, och vi befinner oss mitt i strömfåran. Vi måste överföra och samtidigt försvara vår teoretiska tradition, trots att den hotas av förstelning. Och på samma gång måste vi djärvt analysera de nya tiderna. Med risk för att väcka anstöt skulle jag vilja möta denna prövning med en inställning som jag vill kalla "öppen dogmatism". Visserligen har ordet "dogmatism" en dålig klang (enligt medias sunda förnuft är det alltid bättre att vara öppen än sluten, lätt hellre än tung, flexibel snarare än stelbent), men i teoretiska frågor har det sina fördelar att stå emot modenycker. Om ett paradigms utmanas av flyktiga stämningar och modenycker så krävs det verkliga motbevis innan det överges. "Öppen" eftersom vi inte på ett religiöst sätt ska bevara dogmatiska resonemang, utan istället berika och förvandla synen på världen genom att pröva den mot den nya verkligheten.

Jag vill därför föreslå fem teser för motståndet. De är avsiktligt formulerade för att betona att det är nödvändigt att definiera vad vi är mot.

- 1) Imperialismen har inte upplösts i en globaliserad varuekonomi.
- 2) Stalinismens fall har inte medfört att kommunismen har försvunnit.
- 3) Klasskampen kan inte reduceras till gruppidentiteter.
- 4) Motsättningar kan inte upplösas i tvetydigheter.
- 5) Politiken kan varken upplösas i etik eller estetik.

Jag tror att dessa teser går att bevisa. De förklarande anmärkningarna klargör en del av deras konsekvenser.

Tes 1: Imperialismen har inte upplösts i en globaliserad varuekonomi.

Imperialismen är den politiska styresform som motsvarar den kapitalistiska ackumulationens ojämna och sammansatta utveckling. Den moderna imperialismen har ändrat utseende. Den har inte försvunnit. Under de senaste århundradena har den genomgått tre avgörande stadier: Ett första stadium som kännetecknades av erövringen av kolonier och ockupation av territorier (de brittiska och franska kolonialvärlderna). Ett andra stadium som karakteriserades av finanskapitalets dominans

¹ Perry Anderson, "Renewals", i *New Left Review*, januari-februari 2000.

eller ”kapitalismens högsta stadium”, och som analyserades av Hilferding och Lenin (sammanmältningen mellan industri- och bankkapital, kapitalexport, import av råvaror). Slutligen ett tredje stadium efter Andra världskriget, när världen delades mellan flera imperialistmakter och de tidigare kolonierna fick formell självständighet samtidigt som deras utveckling fortfarande dominerades av imperialistmakterna.²

Den händelseutveckling som inleddes med den ryska revolutionen har avslutats. Vi har gått in i ny fas av imperialistisk globalisering som liknar det finansiella herravälde som det såg ut före 1914. Imperialismens herravälde utövas nu på flera sätt: med ekonomisk makt och valutapolitik (som tillåter kontroll av krediterna), genom vetenskaplig och teknisk makt (i det närmaste monopol på patent), genom att kontrollera naturresurserna (energitillgångar, kontroll av handelsrutter, patent på levande organismer), genom kulturellt herravälde (som ytterligare förstärks av massmedias oerhörda makt) och ytterst med hjälp av militär överlägsenhet (som var uppenbar under kriget i Balkan och de två krigen i Persiska viken).³

I denna den globaliserade imperialismens nya gestalt kommer det direkta herraväldet över territorier först i andra hand, efter kontrollen av marknader. Av detta följer en mycket ojämlig och mycket olyckligt sammansatt utveckling, nya härskartekniker (disciplinen upprätthålls med hjälp av utlandsskulden, kontroll av energi-, livsmedels- och sjukvårdsresurser, militära pakter), och en ny internationell arbetsdelning.

Länder som för tjugo eller trettio år sedan tycktes vara på väg att utvecklas ekonomiskt har åter fångats i underutvecklingens spiral.

Exempelvis exporterar Argentina återigen i huvudsak råvaror (soja har blivit dess viktigaste exportprodukt). Under Nassers arabiska nationalism på 1950-talet ståtade Egypten med sin återerövrade självständighet (symboliserad genom nationaliseringen av Suezkanalen), sina framgångar mot analfabetismen (som försåg länderna i Mellanöstern med ingenjörer och läkare) och en begynnande industrialisering (liksom den i Algeriet på 1960-talet under Boumedienne). Idag har landet alltmer reducerats till ett paradiset för turistföretag. Efter de två skuld kriserna (1982 och 1994) och integreringen i NAFTA, ser Mexico mer än någonsin ut som en bakgård som behärskas av ”kolossen i norr”.

Att de nya beroende- och maktförhållandena har förändrats avspeglas särskilt i att krigen har förändrat geostrategisk och teknologisk karaktär.

Under Andra världskriget gick det inte längre tala om krig i singularis och en enda frontlinje, utan det rörde sig om flera överlappande krig.⁴ Konflikternas karaktär har förändrats och sedan slutet av Kalla kriget går det inte att enkelt beskriva den ena eller andra sidan som god eller ond. Samtliga konflikter under senare tid är så komplicerade och innehåller så många motsättningar att det inte är möjligt med förenklade svar.

Under Falklandskriget kunde Argentinas revolutionärer gå mot Thatchers imperialistiska fälttåg utan att på något sätt stödja militärdiktaturen. Under kriget mellan Iran och Irak var det berättigat att förespråka revolutionär defaitism i båda länderna eftersom det rörde sig om två former av tyranni.* Det internationella motståndet mot operation ”Ökenstorm” under Kuwaitkriget 1991 innebar inte något som helst stöd till Saddam Husseins tyranniska regim.

2 Se Alex Callinicos, ”Dagens imperialism”, i **Marxism and New Imperialism**, London : Bookmarks, 1994.

3 Se Gilbert Achar, **La Nouvelle guerre froide**, Paris : PUF, collection Actuel Mane, 1999.

4 Se Ernest Mandel, **Andra världskriget – vad det egentligen handlade om**, Stockholm : Röda Rummet, 2005.

* ”Revolutionär defaitism betecknar endast att det proletära partiet i sin klasskamp inte väjer för några ’patriotiska’ hänsyn, eftersom nederlag för dess egen imperialistiska regering, som orsakats eller påskyndats av massornas revolutionära rörelse, är ett ojämförligt mindre ont än en seger som vunnits till priset av nationell enhet, dvs. proletariatets politiska undergivenhet. Där ligger defaitismens hela innebörd och denna innebörd är helt och hållet tillräcklig.” (Trotskij 22 maj 1938, ”**Lär er att tänka - Ett vänligt råd till vissa ultravänsterister**”) - öa.

Globaliseringen får också konsekvenser för hur konflikterna ser ut. Vi befinner oss inte längre i befrielsekrigens tidsålder med dess relativt lättfattliga motsättningar mellan härskare och behärskade. Detta betyder att intressen sammanflätas och att ståndpunkter snabbt kan kastas om. Det är en anledning till att vi bör göra en detaljerad utvärdering dra lärdomar från de tveksamheter, misstag (ibland) och svårigheter som går att finna under de senaste årens konflikter.

Denna förenkling av konflikter till en motsättning mellan otvetydigt ”goda” och otvetydigt ”onda” ligger till stor del bakom resonemanget om ”de mänskliga rättigheternas imperialism” som rättfärdigade NATO:s ingripande i före detta Jugoslavien.

Följdsats 1.1: internationell lagstiftning och nationernas demokratiska suveränitet kan inte ersättas av humanitär etik.

Även om nationalstatens funktion såsom den utformades på 1800-talet otvivelaktigt har förändrats och försvagats, så råder ännu ingen överstatlig internationell lagstiftning. Paradoxalt nog har Europa under de senaste tio åren sett fler än tio nya formellt suveräna stater födas, med mer än 15.000 kilometer långa gränser. Försvaret av bosniernas, kosovoalbanernas och tjetjenernas rätt till självbestämmande innebar självklart ett försvar för suveräniteten. Det finns de som nedsättande kallar denna strävan för ”suveränism”, en term som blandar ihop vämjelig nationalism och chauvinism med legitima demokratiska anspråk på politisk självständighet som bjuder motstånd mot en allas kamp mot alla.

Den internationella lagstiftningen måste fortfarande kombinera två lagliga rättigheter: den som uppstår ur alla människors och medborgares allmänna rättigheter (som institutioner som den internationella brottmålsdomstolen delvis manifesterar), och den som rör mellanstatliga relationer (vars principer går tillbaka till Kants resonemang om ”bestående fred”), och vilka institutioner som Förenta nationerna vilar på. Vi ska inte tillskriva FN goda egenskaper som det inte har (och inte glömma dess katastrofala bokslut från Bosnien, Somalia och Rwanda), men vi måste ändå slå fast att ett av syftena med NATO:s bombningar av ex-Jugoslavien 1999 var att anpassa den nya imperialistiska ordningen till nya stöttepelare, det vill säga att överföra befogenheter från FN till NATO (vars uppdrag omdefinierades och utvidgades i samband med dess 50-årsmöte i Washington) samt till Världshandelsorganisationen.

FN uppstod ur styrkeförhållandena efter Andra världskriget, och måste utan tvekan reformeras och demokratiseras, till fördel för generalförsamlingen och mot den slutna klubb som kallas permanenta säkerhetsrådet (antiparlamentarism innebär inte att vi inte kan stöda demokratiska reformer av hur makten utövas, som valsystem och könsfördelning). Det handlar inte om att tilldela FN någon internationell lagstiftande legitimitet, utan för att garantera att ”världssamfundets” med säkerhet ofullständiga representation i någon mån återspeglar mångfalden av intressen och synsätt. På samma sätt är det angeläget att vi förhåller oss till de europeiska politiska institutionerna och internationella juridiska institutioner som Haag-tribunalen, krigsförbrytardomstolarna och den planerade Internationella brottmålsdomstolen.

Förklarande not 1: Det är oerhört viktigt att vi uppdaterar synen på imperialismen, inte bara utifrån de (uppenbara) ekonomiska maktförhållandena, utan för att beskriva ett globalt maktsystem (teknologiskt, ekologiskt, militärt, geostrategiskt, institutionellt). Det gäller särskilt idag när till synes intelligenta människor anser att detta begrepp har blivit överspelat sedan den byråkratiska fienden i öst har fallit samman, och att världen nu organiseras kring en motsättning mellan ospecificerade demokratier (med andra ord västliga) och barbari.

Mary Kaldor, som i början av 80-talet tillsammans med E P Thompson ledde kampanjen för kärnvapenedrustning och stred mot utplaceringen av Pershing- och kryssningsmissiler i Europa,

säger nu att ”den för den westfaliska eran* karakteristiska uppdelningen mellan inre fred och utrikes krig, lag och ordning på hemmaplan och internationell anarki, upphörde med kalla kriget.” Hon hävdar att vi nu har gått in i en period av ”stadigt framåtskridande mot en global laglig regim”. Något som en del, utan att rygga för den terminologiska motsättningen, kallar för ”etisk imperialism”, och som Mary Kaldor kallar ”en välvillig imperialism”

Tes 2: Stalinismens fall har inte medfört att kommunismen har försvunnit.

På samma sätt som den nyliberala motoffensivens reaktionära ideologi försöker upplösa imperialismen i marknadsglobaliseringens lojala konkurrens, försöker den också jämställa kommunism med stalinism. Den byråkratiska diktaturen sägs vara en oundviklig konsekvens av revolutionära äventyr, och Stalin skulle vara en legitim efterföljare till Lenin eller Marx. I denna nya stamtavla är det teorin som skapar världen. Den historiska utvecklingen och stalinismens mörka katastrof finns inneboende redan i begreppet ”proletariatets diktatur” eller ”förtruppsspartiet”.

Men en samhällsteori är naturligtvis bara en kritisk tolkning av en tidsperiod. Om vi ska leta efter luckor eller svagheter som gör att teorin försvagas när den ställs inför historiens prövning, då kan vi givetvis inte bedöma den efter en annan tidsperiods kriterier. Följande faktorer gynnade den byråkratiska kontrarevolutionen i 1930-talets Ryssland: arvet från den franska revolutionen som inte lyckades lös demokratins motsättningar; sammanblandningen av folk, parti och stat; den proklamerade sammanslagningen av det sociala och det politiska; samt blindheten inför det byråkratiska hotet (som underskattades i förhållande till huvudfaran för att kapitalismen skulle återupprättas).

Det ryska termidor† var en process som hade drag av både kontinuitet och diskontinuitet. Svårigheten att exakt slå fast när den byråkratiska reaktionen segrade hänger samman med bristen på symmetri mellan revolution och kontrarevolution. Kontrarevolutionen är faktiskt inte revolutionens omvända bild av den, en sorts revolution baklänges. Som Joseph de Maistre så väl beskrev den franska revolutionens termidor, så är kontrarevolutionen inte en revolution i omvänd mening, utan ”motsatsen till en revolution”. Den har en egen tidsmåtstock, där brytningar samlas och kompletterar varandra.

Trotskyj anser att termidor inleddes vid Lenins död, men att kontrarevolutionen inte var fullbordad förrän i början av 1930-talet, med nazismens seger i Tyskland, Moskvarättegångarna, de stora utrensningarna och det fruktansvärda året 1937. I sin **The Origins of Totalitarianism** [Totalitarismens ursprung] från 1951 upprättar Hannah Arendt en liknande kronologi som daterar uppkomsten av den byråkratiska diktaturen till 1933 eller 1934. I **Russia, USSR, Russia** [Ryssland, Sovjetunionen, Ryssland] från 1995 belyser Moshe Lewin hur den byråkratiska statsapparaten fullkomligt exploderade från och med slutet av 1920-talet. På 1930-talet förstärktes förtrycket av den folkliga rörelsen. Det handlar inte bara om en fortsättning av vad man kunde vänta sig av av tjekans (den politiska polisens) verksamhet eller de politiska fängelserna, utan ett kvalitativt språng där den statliga byråkratin krossade och förintade partiet, som hade trott att det kunde kontrollera den.

Denna byråkratiska kontrarevolution innebär ett avbrott ur tre centrala synvinklar:

I förhållande till det förgångna: historien är förståelig, och inte en vansinnig historia som

* Med westfaliska eran menas perioden efter 30-åriga kriget (1648), som domineras av nationalstaterna – öa.

† När Trotskyj förklarade den stalinistiska reaktionens karaktär använde han en jämförelse med den franska revolutionen. Jakobinernas revolutionära diktatur störtades den ”nionde termidor” (27 juli 1794) och ersattes av direktoratet, som företrädde borgerlighetens konservativa del. Begreppet termidor brukar användas för att beskriva en politisk reaktion utan att samhällets grundläggande klassbas förändras – öa.

berättas av en galen person. Den är resultatet av samhällsfenomen, intressekonflikter med osäker utgång och avgörande händelser.

I förhållande till nuet: den stalinistiska kontrarevolutionen förgiftade en hel tidsperiod och fördärvade den internationella arbetarrörelsen för lång tid. Många av dagens paradoxer och återvändsgränder (till att börja med de återkommande kriserna på Balkan) går inte att förstå utan en historisk förståelse av stalinismen.

Slutligen med hänsyn till framtiden: konsekvenserna av denna kontrarevolution, där det byråkratiska hotet avslöjas i hela sin oväntade omfattning, kommer att tynga ner nya generationer för lång tid framåt. Som Eric Hobsbawm skriver: ”man kan inte förstå det korta 1900-talets historia utan att förstå den ryska revolutionen och dess direkta och indirekta effekter.”

Följdsats 2.1: Det går inte att underordna den socialistiska demokratin under en demokratisk stark stat.

Att framställa den stalinistiska kontrarevolutionen som ett resultat av ”leninismens” ursprungliga synder (en uppfattning som myntades av Zinovjev efter Lenins död – vid Kommunistiska internationals femte kongress – för att rättfärdiga den nya statsordningen) är inte bara historiskt felaktig, utan också en fara för framtiden. Om det vore sant, så skulle det räcka att förstå och rätta till dessa fel för att förhindra ”maktens yrkesrisker” och garantera ett öppet samhälle.

Om vi, som en nödvändig lärdom av denna katastrofala erfarenhet, ger upp föreställningen om ett hägrande överflöd som skulle möjliggöra ett samhälle utan val och godtycke (om behov är historiska så är begreppet överflöd klart relativt), om vi överger hypotesen om en absolut demokratisk öppenhet som bygger på att folket (eller det befriade proletariatet) ses som enhetligt och på att staten snabbt avskaffas, och om vi slutligen drar alla konsekvenser av den ”bristande synkroniseringen” mellan förändringar i ekonomin, ekologin, lagstiftningen, vanorna, mentaliteten och konsten (motsättningar mellan könen och generationerna kan inte lösas på samma sätt eller i samma takt som klassmotsättningar) – så måste vi dra slutsatsen att hypotesen om statens och juridikens bortdöende inte innebär att de kan avskaffas genom påbud, ty i så fall blir resultatet att samhället förstatligas istället för att makten socialiseras.

Byråkratin är alltså en samhällelig företeelse och inte en förarglig konsekvens av en felaktig teori. Under den ursprungliga ackumulation som skedde i Ryssland och Kina fick denna företeelse förvisso en speciell form, men den har sina rötter i förvaltningen av knappheten och i arbetsdelningen. De kan uppträda i olika former och olika omfattning men den visar sig överallt.

Utifrån denna fruktansvärda historiska lärdom måste de programmatiska slutsatserna fördjupas. I Fjärde internationals dokument ”Socialistisk demokrati och proletariats diktatur” från 1979 talas särskilt om politisk pluralism som en princip, de sociala rörelsernas självständighet i förhållande till staten och partierna, rättskulturen och uppdelningen av makten. I 1800-talets politiska språkbruk syftade begreppet ”proletariats diktatur” på en juridisk institution – den tillfälliga undantagsmakt som den romerska senaten kunde utse i motsats till ”tyranni” som vid den tiden betecknade den godtyckliga makten.⁵ Ändå är begreppet ända från början alltför laddat med tvetydigheter, och även nu förknippat med alltför många bittra historiska erfarenheter för att fortfarande vara användbart.

Men detta konstaterande gör det ändå möjligt för oss att diskutera majoritetsdemokratin, förhållandet mellan det samhälleliga och det politiska och villkoren för att maktens bortvittrande. Det var dessa frågor som ”proletariats diktatur” i den ”äntligen upptäckta” formen under

5 Se V Garonne, **Philippe Buonarroti et les révolutionnaires du XIXe siècle**, Paris : Editions Champ libre 1975.

Pariskommunen tycktes ha ett svar på.

Förklarande not 2.1: Tanken att stalinismen utgör en byråkratisk kontrarevolution och inte en enkel, mer eller mindre oundviklig utveckling av den regim som uppstod efter oktoberrevolutionen 1917, är långt ifrån allmänt accepterad. Snarare tvärtom: liberala reformvänner och stalinister som har gjort avbön anser båda att den stalinistiska reaktionen är en legitim fortsättning av den bolsjevikiska revolutionen. Det är faktiskt också den slutsats som dras av ”förnyare” inom den ortodoxa kommunistiska traditionen, när de vidhåller att stalinismen i huvudsak är en ”teoretisk avvikelse” och inte en fruktansvärd samhällelig reaktion.

I sin **Réponse à John Lewis** [Svar till John Lewis] kallade Louis Althusser stalinismen en ”ekonomistisk avvikelse”.⁶ Många andra teoretiker lägger tonvikten vid de teoretiska felen eller avvikelserna. Detta låter förstå att det skulle räcka att rätta till felen för att undvika faran för byråkratisering.⁷ Metoden att hänvisa till ”teoretiska avvikelser” analyserar den byråkratiska kontrarevolutionen som en parentes, och inriktar sig på att hitta den ursprungliga teoretiska synden. Det leder till att inte bara ”leninismen”, utan i hög grad också den revolutionära marxismen och arvet från upplysningen, förkastas. Från att ha skyllt på Lenin, övergår de snabbt till att skylla på Marx... eller Rousseau! Om stalinismen som Martelli skriver i första hand är ett resultat av ”okunskap”, så räcker det med större teoretisk klarhet för att motverka maktens yrkesrisker.⁸ Det skulle vara så otroligt enkelt.

Förklarande not 2.2: Den franska utgåvan av Eric Hobsbawms **Ytterligheternas tidsålder** välkomnades av vänstern som ett friskt intellektuellt arbete, ett svar på Furets historieskrivning och Stéphane Courtois' syn på historien som en domstol. Men detta välförtjänta mottagande riskerar att dölja en del ytterst problematiska aspekter på boken.

Hobsbawm förnekar förvisso inte de stalinistiska dödgrävornas ansvar, men han förminskar det: det som hände måste hända, på grund av historiens objektiva lagar. Han tittar knappt på vad som kunde ha varit annorlunda.

På detta sätt kommer Hobsbawm fram till vad han anser vara detta märkliga århundrades paradox: ”...det mest varaktiga resultatet av oktoberrevolutionen, vars syfte det var att störta kapitalismen världen om, var att den räddade sin fiende, inte bara i krig utan även i fred – det vill säga genom att förse den med ett incitament, skräck, för att reformera sig själv efter andra världskriget...”⁹ Som om det vore en naturlig utveckling av revolutionen och inte resultatet av enorma sociala och politiska konflikter, inte minst den stalinistiska kontrarevolutionen! Denna ”objektifiering” av historien leder fram till den logiska slutsatsen, att bolsjevikerna 1920 ”begick något som så här i efterhand ter sig som ett allvarligt misstag och permanent splittrade den internationella arbetarrörelsen” [i kommunister och socialdemokrater – red anmärkning].¹⁰

Även om vi på ett kritiskt sätt bör analysera hur man antog och tillämpade de 21 villkoren för att ansluta sig till Kommunistiska internationalen, så kan vi ändå inte förstå splittringen av den internationella arbetarrörelsen som resultatet av en ideologisk önskan eller teoretiskt misstag, utan som resultatet av revolutionens ursprungliga chockverkan. Vattendelaren kom att gå mellan de som försvarade revolutionen (om än kritiskt, som Rosa Luxemburg) och de som gick mot den och förenade sig med den heliga imperialistiska alliansen.

Hobsbawm ser mellankrigsperioden som ett ”ett internationellt ideologiskt inbördeskrig”, men

6 Louis Althusser, **Réponse à John Lewis**, Paris : Maspero 1973.

7 Se Lucien Séve, **Commencer par les fins**, Paris : La Dispute, 1999.

8 Roger Martelli, **Le communisme autrement**, Paris : Syllepse, 1998.

9 Eric Hobsbawm, **Ytterligheternas tidsålder : det korta 1900-talet : 1914-1991**, Stockholm : ePan : Prisma, 2003, s 24.

10 *Ibid*, s 89.

menar då inte kampen mellan klasserna, kapitalet och en samhällsrevolution. Han talar istället om kampen mellan ”värden”: utveckling och reaktion, antifascism och fascism. Följaktligen talar han om allianser som spände ”över hela det politiska spektrat”.¹¹ Utifrån detta perspektiv finns det föga utrymme för en kritisk utvärdering av den tyska revolutionen, den kinesiska revolutionen 1926-27, det spanska inbördeskriget eller folkfronterna.

Hobsbawm undviker varje social analys av den stalinistiska kontrarevolutionen, och nöjer sig med att konstatera att från och med 1920-talet, ”[N]är krutröken efter slagen i kriget och inbördeskriget hade skingrats [...] , var större delen av det som före 1914 hade varit tsarernas ryskortodoxa imperium fortfarande intakt som imperium betraktat, men styrt av en bolsjevikisk regim som hade föresatt sig att bygga världssocialismen.” För honom är det tvärtom först 1956, i och med krossandet av den ungerska revolutionen, som ”den socialrevolutionära traditionen från 1917 var förbrukad” och som ”upplösningen av den internationella rörelse som var hängiven den” blev beviset på ”världsrevolutionen förbleknande”. Kort sagt: ”*Organisation* snarare än doktrin var den leninistiska bolsjevismens viktigaste bidrag till att förändra världen”.¹² Detta begravningsstal undviker varje seriös kritik av byråkratin. Den betraktas helt enkelt som något övergående, en ”olägenhet” inom den på samhälleligt ägande grundade planekonomin. Som om detta ägande verkligen var samhälleligt och som om byråkratin var en liten och beklaglig kostnad och inte en kontrarevolutionär politisk fara!

Hobsbawms arbete har ett perspektiv som mer liknar en ”historikers historia” än en kritisk eller strategisk historieskrivning som kan visa vilka olika inneboende möjligheter som finns vid de stora historiska vändpunkterna.

I **Trotsky vivant** [En levande Trotskij] betonar Pierre Naville hur omfattande denna metodologiska vinkling är: ”De som försvarar ett fullbordat faktum, vilka de än är, förnekar sig aldrig. Historikerna är paradoxalt nog mycket mer kortsynta än de politiska aktörerna. En aktiv och kämpande marxism öppnar för perspektiv som ofta är raka motsatsen till historiens.”¹³

Det som Trotskij kallar ”prognos”, skriver Naville, är mer att jämföra med en profetisk föraning än förutsägelser eller förväntningar. Samma historiker som uppfattar händelserna som naturliga när den revolutionära rörelsen har vind i seglen, letar efter brister hos denna rörelse när saker och ting blir komplicerade och det blir nödvändigt att kunna simma mot strömmen. De har svårt att föreställa sig att det är politiskt nödvändigt att (med Walter Benjamins ord) ”föreställa sig historien i fel riktning”. Naville påpekar att detta kan ”ge historien en möjlighet att visa sin efterklokhet genom att nämna och beskriva fakta, försummelser och misstag. Men sorgligt nog avstår dessa historiker från att visa den rätta väg som skulle ha gjort det möjligt för den försiktige att leda en revolutionär seger, eller tvärtom peka ut en rimlig och segerrik revolutionär politik för en period av termidor.”

Förklarande not 2.3: En viktig sak som vår rörelse har förbisett är att på ett djupgående sätt diskutera begreppet diktatur (totalitarism) i allmänhet (och dess förhållande till den moderna imperialismens epok), och byråkratisk diktatur i synnerhet. I sin bok **Stalin** använde Trotskij ofta detta begrepp utan att precisera det teoretiskt. Begreppet ”totalitarism” är mycket användbart, både för att närma sig vissa samtida tendenser (upplösandet av klasserna till massor, uppdelning efter etniska gränser och politikens tendens att förfalla) som Hannah Arendt analyserade i sin trilogi om totalitarismens olika ursprung, och för att analysera dessa tendenser i den särskilda formen byråkratisk totalitarism. En sådan diskussion skulle också kunna förhindra att en förenklad och alltför eftergivlig användning av detta användbara begrepp får oss att se skiljelinjen mellan demokrati (utan precisering, följaktligen den existerande borgerliga demokratin) och totalitarism

11 *Ibid*, s 171,193.

12 *Ibid*, s 422, 506-507, 526.

13 Pierre Naville, **Trotsky vivant**, Paris : Editions L’Harmattan, 1962.

som vår tids enda angelägna fråga.

Förklarande not 2.4: Att vidhålla begreppet byråkratisk kontrarevolution innebär inte på något sätt att avfärda en med detaljerad debatt om boksluten över århundradets revolutioner. Tvärtom måste vi kritiskt formulera om begreppet och se det i ett nytt perspektiv.¹⁴

De olika försök till teoretiska förklaringar som har gjorts (teorin om statskapitalism, från Mattick till Tony Cliff, en ny utsugarklass, från Rizzi till Burnham eller Castoriadis, eller degenererad arbetarstat, från Trotskij till Mandel) kan få viktiga praktiska konsekvenser, men de går alla att med smärre korrigeringar göras förenliga med diagnosen stalinistisk kontrarevolution.

Men när nu Catherine Samary menar det inte räcker med en politisk revolution för att bekämpa den härskande nomenklaturen, utan att det krävs en ny social revolution, då handlar det inte bara om en ändrad terminologi. Trotskijs tes, som utvecklades av Mandel, är att den viktigaste motsättningen i övergångssamhället låg mellan den socialiserade planekonomin och de borgerliga fördelningsnormer som gav upphov till byråkratins parasitism och privilegier. Den ”politiska revolutionen” innebar att upprätta en politisk överbyggnad som var i överensstämmelse med den samhälleliga infrastrukturen. Antoine Artous påpekar att man då glömmer att ”staten i de postkapitalistiska samhällena är en integrerad del i infrastrukturen, i den meningen att den spelar en avgörande roll när det gäller att strukturera produktionsförhållandena. Det är på så sätt och inte genom löneexploatering som byråkratin, staten som samhällsgruppering, kan exploatera de direkta producenterna.” Anmärkningen är träffande, även om det vore bättre att inte kalla dessa samhällen ”post”, som om de tidsmässigt kom ”efter” kapitalismen, när de i själva verket är samtida med den och bestäms av den världskapitalistiska kapitalackumulationens motsättningar.

Fortsättningen av denna diskussion måste visa att det skapar teoretisk förvirring när politiska fenomen beskrivs i direkt sociologiska termer. Många av de tvetydigheter som tillskrivs begreppet ”arbetarstat” beror på detta. Det samma gäller troligen också begreppet ”arbetarparti”, som har en tendens att göra beskrivningen av en politisk kraft, med alla dess motsättningar och allianser, till en djupgående, social ”natur”.

Tes 3: Klasskampen kan inte reduceras till gruppidentiteter.

Den så kallade ”ortodoxa” marxismen har alltför länge tillskrivit proletariatet en uppgift: dess medvetande ska möta sitt varande, och klassen ska på så sätt bli hela mänsklighetens befriare. För många står den efterföljande periodens besvikelser i omvänt förhållande till den föregående tidens illusioner: när proletariatet inte förvandlade sig själv till ”allting” så förminskades det till intet.

Vi bör först påminna oss om att Marx' uppfattning om klasskampen inte har mycket gemensamt med akademisk sociologi. Om han i praktiken inte närmar sig frågan på ett statistiskt sätt, så beror det inte främst på att denna vetenskapsgren vid denna tidpunkt bara var i sin linda (den första internationella statistiska datakongressen hölls 1854), utan på mer grundläggande teoretisk orsaker: klasskampen är en konflikt som finns inneboende i det exploateringsförhållande mellan kapital och arbete som styr den kapitalistiska ackumulationen, och är resultatet av att producenterna har skiljts från produktionsmedlen. Marx definierar alltså inte klasser på ett enkelt, normgivande eller klassificerande sätt, utan har en dynamisk syn på den strukturella motsättningen mellan dem, inom produktionen, cirkulationen och reproduktionen av kapitalet. Klasser definieras aldrig bara i förhållande till produktionsprocessen (sammandrabbningen mellan arbetare och arbetsgivare inom företaget), utan avgörs av reproduktionen i sin helhet när kampen om löner, arbetsdelningen, förhållanden till statsapparaten och världsmarknaden kommer med i spelet. Av detta följer att proletariatet inte bara kan definieras utifrån om dess arbetet är produktivt eller ej. Avgörande aspekter på dessa frågor diskuterades utförligt under 1970-talet, i klar motsättning till såväl

¹⁴ Se bidragen från Catherine Samary, Michel Lequenne, Antoine Antous i *Critique communiste*, nr 157, vintern 2000.

kommunistpartiet teser om statlig monopolkapitalism som i förhållande till andra teorier som utvecklades av bland andra Poulantzas, Baudelot och Establet.¹⁵

Marx talar allmänt om proletärer. På 1800-talet talade folk oftast om de arbetande klasserna i pluralis. De tyska och engelska orden ("Arbeiterklasse" respektive "working class") är fortfarande generella, medan den franska benämningen ("classe ouvrière") snarare har en sociologisk bibetydelse som lätt kan missförstås: den avser det moderna industriproletariatet och utesluter anställda inom tjänste- och handelssektorn, trots att dessa utsätts för en liknande utsugning utifrån sitt förhållande till det privata ägandet av produktionsmedlen, sin plats i arbetsdelningen och ännu tydligare genom sin ställning som löntagare och lönenivå.

Kanske termen "proletariat" teoretiskt är att föredra framför "arbetarklass". I de utvecklade länderna utgör det faktiskt mellan två tredjedelar och fyra femtedelar av den aktiva befolkningen. Och även om det strikt industriella proletariatet under de senaste 20 åren faktiskt har minskat (från 35% till omkring 26% av den aktiva befolkningen), så är det långt ifrån att utplånas. Den mest intressanta frågan är inte att det förutspås att försvinna, utan hur det omvandlas socialt och representeras politiskt.¹⁶

Proletariatets verkliga situation framgår i ett internationellt perspektiv. Då blir det som Michel Cohén kallar för "världens proletarisering" tydlig. Medan antalet lönearbetare år 1900 var omkring 50 miljoner av en världsbefolkning på en miljard, så är de idag omkring 2 miljarder av en världsbefolkning på 6 miljarder.

Frågan är därför av teoretisk, kulturell och speciellt politisk art snarare än strikt sociologisk. Begreppet klasser är i sig själv resultatet av en formeringsprocess präglad av kamp och organisering (se inledningen till E P Thompsons **Making of the English Working Class** [Skapandet av den engelska arbetarklassen]).¹⁷ Ur denna process föds medvetandet om ett teoretiskt begrepp och en självuppfattning: känslan av att tillhöra en klass är lika mycket resultatet av en politisk daningsprocess som av en sociologisk bestämmelse. Innebär alltså försvagningen av detta medvetande att klasserna och deras kamp försvinner? Är denna försvagning tillfällig (knoten till kampens upp- och nedgångar) eller strukturell (det vill säga resultatet av nya metoder för inte bara social utan också kulturell och ideologisk dominans, det som Michel Surya kallar "absolut kapitalism"), med postmodernismen som ideologiskt uttryck? Med andra ord, även om klasskampens effektivitet i stor utsträckning har bekräftats i vardagslivet, kan gemensamma erfarenheter ändå återuppstå trots den postmoderna uppsplittringen och individualismen? Utöver kortvariga ögonblick av intensiv delaktighet utan framtid – kan långvariga politiska och sociala projekt åter uppstå, trots den utbredda varufetischismen, konsumismen, jakten efter det lättflyktiga och omedelbara?

En av våra viktigaste teoretiska uppgifter handlar alltså om att analysera inte bara den sociologiska omvandlingen av lönearbetarna, utan också om hur löneförhållandena förändras med ackumulationssystemet. Det handlar om att studera hur arbetet organiseras, arbetslagstiftningen och det som Frederic Jameson kallar "senkapitalismens kulturella logik".

Kritiken av den ultraliberalism som Thatcher och Reagan lanserade riskerar att missa målet, om den blir så besatt av bilden av de obegränsade avregleringarnas varudjungel, att den inte märker att det sker omorganiseringar och försök till nya regleringar. Som Boltanski och Chiapello anmärker kan kapitalets makt i längden inte vila enbart på naken utsugning och förtryck, utan att legitimeras och rättfärdigas (Gramsci uttryckte det som att det inte kan finnas något varaktigt tvång

15 Nicos Poulantzas, **Den moderna kapitalismens klasstruktur**, Stockholm : Rabén & Sjögren, 1977; Baudelot och Establet, **La Petite bourgeoisie en France**, Paris : Maspéro, 1970. Se även tidskrifterna *Critique de l'économie politique*, *Critique communiste*, *Cahiers de la Taupe*.

16 Se Stéphane Beaud och Michel Pialoux, **Retour sur la condition ouvrière**, Paris : Fayard, 1999.

17 E P Thompson, **The Making of the English Working Class**, London : Gollancz, 1963.

utan hegemoni).

Förklarande not 3.1: Det som alltså står på dagordningen är en omdefinition av territoriella strukturer, lagar och sociala band för att med hjälp av nya teknologier återskapa villkoren för kapitalackumuleringen och bevarandet av sociala förhållanden. Inom denna omdaningsprocess kan vi se hur de traditionella politiska krafterna, som kristdemokraterna, de brittiska konservativa, den franska högern, drabbas av kriser, och den roll de har haft inom nationalstatens ramar efter kriget ifrågasätts. Och det är också inom dessa ramar som omvandlingen av de socialdemokratiska partierna äger rum. Genom privatiseringen av den offentliga sektorn och de privata eliternas sammansmältning med de offentliga, inlemmas den socialdemokratiska toppen alltmer i borgarklassens härskande skikt.

Eftersom de traditionella borgerliga organisationernas pågående omställning har försvagat dem, får de socialdemokratiska partierna allt oftare ta på sig ett tillfälligt ansvar för att modernisera kapitalet. I sin periferi drar de också med sig de vilslna poststalinistiska partierna och de flesta av de gröna partierna, de förra eftersom de inte har något projekt och de senare eftersom de saknar principer för att stå emot lockelsen från institutionerna.

Vad är det då som avtecknar sig i Blair och Schröders manifest för en tredje väg, i Lissabonfördragets minimala sociala åtaganden, eller den franska arbetsgivarorganisationens retorik om "återskapade sociala grundvalar"? Det är inte fråga om en oreglerad liberalism utan om nya, hittills okända former för liberal korporativism och liberal populism. Det vore farligt kortsynt att tro att den enda formen för populism i framtiden kommer att vara den sorts tillbakablickande förmyndarsamhälle som kännetecknar folk som Pasqua och Villiers i Frankrike.

Det förs ett korståg för att göra löntagare till aktieinnehavare, och för privata pensionsfonder till förfång för solidariteten. Alain Supiot talar om att samhällsrelationerna "återfeodaliseras" genom individuella avtal (ofta synonymt med personlig underordning i starkt ojämlika samhällen) istället för ett opersonligt förhållande till lagen, som i teorin är lika för alla. Allt detta pekar mot nya korporativa förhållanden mellan arbete och kapital, med en liten grupp vinnare och en stor massa av globaliseringsoffer. I vissa lägen är denna tendens fullt förenlig med utbrott av nationalliberalism i stil med Ryssland Putin och Österrikes högerpopulistiska ledare Jörg Haider.

Å andra sidan är det meningslöst och möjligen vilseledande att jämföra Jörg Haider med de fascistiska rörelserna på 1930-talet, istället för med samtida och troligen nya former för hot från höger. Visserligen är det rätt att delta i mobiliseringarna mot Haider (dock utan att glömma bort att hans otaliga belackare är ytterst tillmötesgående mot Berlusconi, Fini, Millon, Blanc och andra) men vi får inte glömma att Haider först och främst också är en produkt av 13 års samarbete mellan konservativa och socialdemokrater, bristen på demokrati inom EU och en åtstramningspolitik som har tillåtit honom att komma dit han har nått.

Det är viktigt att fundera över de säregna former som reaktionära hot kan anta i dagens värld, den roll som regionalismen spelar för omformningen av Europa, och giftermålet mellan nationalism och nyliberalism. På sitt sätt saknar inte Haider en viss svart humor när han säger "Blair och jag mot konservatismens styrkor".¹⁸ Våra två partier "vill undvika välfärdsstatens stelbenthet utan att skapa sociala orättvisor". Båda vill ha "lag och ordning". Båda anser att "marknadsekonomin, under förutsättning att den görs flexibel, kan skapa nya möjligheter för löntagare och företag". Således har både Labourpartiet och FPÖ ett icke dogmatiskt sätt att närma sig "den föränderliga värld vi lever i", där "de gamla begreppen vänster och höger inte längre är tillämpliga": "Har Blair och Labour rätt när de accepterar Schengensamarbetet och är för en skärpt lagstiftning om invandring?", frågar Haider. Och han svarar: "Om Blair inte är extremist, så är inte heller Haider det."

Vi kan tillägga att den regionala populisterna Haider är lika mycket för NATO som Blair, och

18 *Daily Telegraph*, 22 februari 2000.

ännu större anhängare till euron än han!

Förklarande not 3.2: Nyligen återfanns en tidigare opublicerad text av Lukács som han skrev 1926 till försvar för **Historia och klassmedvetande**. Den motsäger i viss mån de ultrahegelianska tolkningarna av Lukács som säger att partiet är den absoluta andens slutligt upptäckta form.¹⁹ Vid Kommunistiska internationals femte kongress (där Zinovjev genomförde sin ”bolsjevisering”) angreps Lukács av Rudas och Déborin för ”subjektivism”. I artikeln tillbakavisar Lukács Rudas’ argument att proletariatet är dömt att handla i enlighet med sitt ”varande” och att partiets uppgift inskränker sig till ”att förutse denna utveckling.” För Lukács härstammar partiets speciella (politiska) roll ur det faktum att danandet av klassmedvetandet hela tiden kolliderar med företeelserna fetischism och förtingligande. Som Slavoj Žižek skriver i efterordet till Lukács’ text, så fyller partiet för honom rollen som förmedlare mellan historien (det allmänna) och proletariatet (det särskilda), medan socialdemokratin placerar proletariatet mellan historien och vetenskapen (i form av det skolande partiet) och de stalinistiska partierna använder historiens rationalitet för att rättfärdiga sin dominans över proletariatet.

Tes 4: Motsättningar kan inte upplösas i tvetydigheter.

Som en reaktion mot att samhällskonflikter tidigare inskränktes till klassmotsättningar, är tiden enligt postmodernismen och liknande teorier nu kommen för en tidsperiod med en mångfald av ståndpunkter och motsättningar. I sin speciella och icke reducerbara säregenhet är varje individ en unik kombination av flera olika egenskaper. Precis som en del strömningar inom den analytiska marxismen driver de flesta postmoderna analyser denna kritik av dogmatismen så långt att de löser upp klassrelationerna i den metodologiska individualismens grumliga vatten. Inte bara klassmotsättningarna, utan överhuvudtaget alla konfliktfyllda skillnader, upplöses så i det som redan Hegel kallade för ”en mångfald utan skillnad”, en samling betydelselösa säregenheter.

Försvaret av skillnaderna blir då enbart en liberal repressiv tolerans, en enkel konsumistisk motpol till marknadens likformning. I motsats till detta trixande med skillnader och individualism utan individualitet, tenderar identitetsteoretiker tvärtom förklara skillnader beträffande ras och kön som naturliga. Det är inte begreppet skillnad som är problemet (det gör det möjligt att upprätta strukturerande motsatser), utan att det antingen ses som biologiskt normalt eller absolut identiskt. Medan skillnaden bidrar till att bygga det som är gemensamt, så innebär total uppsplittring att inget gemensamt är möjligt. När man förnekar det allmängiltiga, varnar Alain Badiou, så återstår bara den skrämmande totala förvirringen.

Dialektiken mellan skillnaden och det gemensamma leder ofta till svårigheter, som kan illustreras av diskussionerna om och den bristande förståelsen för jämställdhetsfrågor och den homosexuella rörelsens roll. Medan queer-rörelsen hävdar att könsskillnaderna avskaffats till förmån för individernas skiftande sexuella inriktningar, och avfärdar alla kollektiva tillhörigheter som inskränkningar av individens möjligheter, så skisserar Jacques Bunker i sin **Adieu aux norms** [Farväl till normerna] en dialektik mellan erkända skillnader som krävs för att skapa en styrkeposition mot förtrycket, och skillnadens försvinnande i ett konkret historiskt allomfattande perspektiv.²⁰

Queer-teorierna förkunnar däremot att skillnaderna ska avskaffas omedelbart. Samhälleligt nödvändiga behov upplöses därmed i ett tvångsmässigt konsumtionsbegär och i en åtråns retorik. Queer-individen som lever i en ström av identiteter utan historia är inte längre en homosexuell kämpe utan en föränderlig individ som saknar särskild köns- eller rasbestämning, och som enbart är

19 Lukács text hittades i Ungern, och har publicerats på engelska under titeln **Tailism and Dialectics**, med en efterskrift av Slavoj Žižek, London : Verso, 2000.

20 Fortin, Jacques, **Homosexualités, l’adieu aux normes**, Paris : Textuel, 2000.

en brusten spegel för sina egna känslor och begär. Det är inte det minsta förvånande att dessa teorier har välkomnats varmt av den amerikanska kulturindustrin, eftersom den flyktighet som försvaras av queer-individen är perfekt anpassad till ett ständigt skiftande mode och växlingar. På samma gång banaliseras det gränsöverskridande som utmanade normerna och bebådade en erövring av nya demokratiska rättigheter till en lek för den konsumerande individen.

Jämsides med detta ställer vissa strömningar den ”mer konkreta, specifika och kroppsliga” beteckningen kön mot den sociala beteckningen genus. De påstår sig överskrida ”genusfeminismen” till förmån för en ”sexuell pluralism”. Det är inte förvånande att denna rörelse förkastar både marxismen och den kritiska feminismen. De marxistiska begreppen är ett effektivt verktyg för att närma sig frågor om genus i direkt relation till klassförhållanden och den samhälleliga arbetsdelningen. Men för att förstå ”sexuell makt” och grunda en åtråns ekonomi till skillnad från en behovens ekonomi, måste man uppfinna en egen teori (inspirerad av Foucaults biopolitik).

Samtidigt leder kapitalets nya kommersiellt inspirerade tolerans gentemot gaymarknaden till en försvagning av föreställningen att kapitalet alltid är mot improduktiva sexuella inriktningar. Teorin om en bestående motsättning mellan kapitalets moraliska ordning och homosexualiteten fick många att tro att samhällsordningen skulle undergrävas bara genom att skillnaden bekräftades. Det skulle räcka med att de homosexuella ”kom ut ur garderoben” för att skaka om denna ordning. Kritiken av den förhärskande homofobin kan då uttömmas i uppmaningar att bejaka sig själv och i en improduktiv syn på identiteten som naturenlig. Om istället begreppen hetero- och homosexualitet är historiskt och socialt betingade kategorier, så innebär en konflikt med normerna just den dialektik om åtskillnad och hur den upphävs som Jacques Bunker kräver.

Detta sätt att ställa frågan är uppenbarligen fruktbart när det handlar om genusförhållanden eller språklig och kulturell kommunikation, men är inte utan konsekvenser när det gäller att framställa klassmotsättningar. Ulrich Beek urskiljer i dagens kapitalism paradoxen med en ”kapitalism utan klasser”. Lucien Séve säger att, ”även om det verkligen finns en klass vid motsättningens ena pol, så är det förvånande att det inte finns någon klass vid den andra”. I denna generalisering tycks proletariatet ha försvunnit och vi tvingas nu ”utkämpa ett klasskrig, inte i namn av en klass utan i mänsklighetens namn”.²¹

Enligt den marxistiska traditionen är detta antingen en banal påminnelse om att kampen för proletariatets befrielse under kapitalismen är det konkreta medlet i kampen för hela mänsklighetens befrielse. Eller så rör det sig om en teoretisk nydaning som är fylld av strategiska konsekvenser i resten av Lucien Séves bok: frågan om makten i samhället är i hans ögon inte längre viktig, och därför är det logiskt att utsugningen är mindre viktig än den allmänna alienationen. Samhälls-omvandlingen inskränks till förvandlingar som ”inte längre är plötsliga utan ständiga och gradvisa”. Frågan om att erövra makten försvinner, eftersom ”ett fortskridande skapande av hegemoni förr eller senare genom majoritetens samtycke leder till makten”, utan några avgörande samman- drabbningar. Hittills har dock detta ”majoritetens samtycke” inte bekräftats någonstans, varken i Tyskland, Portugal, Spanien, Chile eller Indonesien!

Vi finner samma tonfall hos Roger Martelli, för vilken ”det viktigaste inte längre är att förbereda överföringen av makten från en grupp till en annan, utan att börja ge varje individ möjligheten att ta kontroll över de individuella och samhälleliga livsvillkoren”.²² Det ytterst legitima antitotalitära temat om individens befrielse slutar alltså med att samhällets frigörelse löses upp i den enskildes tillfredsställelse.

Förvisso finns det en samverkan mellan olika former för förtryck och dominans, och en viss form (klassförtryck) har inte någon direkt mekanisk effekt på de andra, men det återstår att mer

21 Lucien Séve, *Commencer par les fins*, op cit.

22 Robert Martelli, *Le communisme autrement*, op cit.

exakt avgöra hur detta samspel ser ut i ett givet ögonblick och i vissa bestämda sociala sammanhang. Handlar det bara om besläktade frågor och motsättningar som kan ge upphov till tillfälliga och växlande intressegemenskaper? I så fall kan den enda möjliga föreningen uppstå med hjälp av en rent moralisk viljeyttring. Eller påverkar kapitalets allmänna logik och varufetischismens samhällslivets alla delar så att motståndet kan förenas (utan att motsättningar som utvecklas i olika takt reduceras till en huvudmotsättning)?

Vi ställer inte någon abstrakt totalitet som fetisch mot postmodernismens rastlöshet, utan hävdar bara att ”detotalisering” (eller dekonstruktion) inte går att skilja från hur den faktiska, konkreta föreningen uppstår. Denna pågående totalisering uppstår genom att erfarenheter formuleras. Men om inte kapitalet – i marknadsglobaliseringens förvrängda form – bidrog till att ena kampfronterna, så skulle detta subjektiva enande bara vara ett utslag av en viljeyttring (med andra ord etisk voluntarism).

Tes 5: Politiken kan varken upplösas i etik eller estetik.

Hannah Arendt fruktade att politiken till sist helt skulle försvinna, inte bara genom att diktaturen utplånade mångfalden, utan också genom att upplösas i den egoistiska beräkningens iskalla vatten. Denna farhåga underbyggs av det faktum att vi har gått in i en epok av avpolitisering, där rädslan för ekonomin och en abstrakt moralism mycket hårt pressar samman det offentliga rummet. I det postmoderna språkbruket försvinner politiken och dess yttringar – de politiska projekten, viljan, de kollektiva handlingarna. Det handlar inte bara om konjunkturella förändringar, utan om en kris i villkoren för politisk handling.

Den moderna framstegskulten vilade på tiden och framtiden snarare än på platsen. Som Foucault påpekade blev platsen fixerad och orörlig som döden, i motsats till den levande tidens rikedom och dialektiska produktivitet. Kapitalets djävulska växlingar och utbredningen av dess reproduktion till hela planeten har vänt upp och ner på värdeskalorna. Därav de två senaste decenniernas intensiva känsla av att nuets ögonblick har blivit allt kortare samtidigt som platsen i rummet blir allt otydligare. Politikens estetisering är ett återkommande svar på demokratins kris. Samtidigt visar sig nutidens ångest inför politikens oförmåga i en ökande beundran för det lokala, ett sökande efter sitt ursprung, överdrivna utsmäckningar och en jakt efter äkthet.

Politiken kan vid en första anblick uppfattas som fåraherdens eller vävarens hantverk. Det bygger på en skala för rum och tid som utgår från staden (med sina offentliga platser och regelbundna val). Man talar idag mycket mer om *citizenship*, medborgarskap, än om *the city*, staden och *the citizen*, medborgaren, som far illa när tid och rum befinner sig i oordning.

Ändå lever vi fortfarande ”i en period där det finns städer och där politikens problem uppstår därför att vi tillhör den kosmiska period när världen är lämnad åt sitt öde”.²³ I en värld utan gudar återstår politiken som varaktighetens och rummets världsliga konst att dra upp och flytta gränsen för det möjliga.

Följdsats 5.1: Historien försvinner inte i en söndersmulad tid utan någon morgondag.

När de postmoderna teorierna förkastar ”de stora berättelserna” så är det inte bara en berättigad kritik av de framstegsillusioner som förknippas med det instrumentella förnuftets diktatur. Det innebär också en nedmontering av historien och en kult av det omedelbara, det flyktiga, det som kan överges. Det finns inte längre något utrymme för mer långsiktiga projekt. För att kunna samordna de samhälleliga tidsperspektiven är politikens perspektiv just medellångt, någonstans mellan det

23 Castoriadis, Cornelis, *On Plato's Statesman*, Stanford, Calif. : Stanford University Press, 2002.

undflyende ögonblicket och den ouppnåeliga evigheten. Politiken kräver en flexibilitet i uthållighet och beslutsamhet.

Följdsats 5.2: Plats och belägenhet kan inte upplösas i det oändliga rummets skrämmande tystnad.

I den absoluta imperialismens tidevarv leder motsättningen mellan kapitalets geografiska rörlighet (som pengar och varor) och arbetskraftens relativa trögrörlighet till en sammansatt och ojämn utveckling av samhället. Den ojämna utvecklingen över tid kompletterar och samverkar med den ojämna utvecklingen i rummet. Följaktligen uppstår en hierarkisk världsordning som bygger på kontrollen av olika flöden – av varor, pengar, information och råvaror – som stöder sig på en mosaik av svaga hjälpstater.

Men kollektiva handlingar, mötet, församlingen, konflikten och demonstrationen, organiseras i rummet. Handlingar kan fixeras i tid (oktoberrevolutionen, 14 juli, 26 juli) och plats (Paris-kommunen, Petrograd, Turin, Barcelona, Hamburg...) Som Henri Lefèbvre betonar är det bara klasskampen som kan skapa förändringar i rummet som inte bara beror på enkel ekonomisk logik.

Följdsats 5.3: Strategiska möjligheter kan inte upplösas i den ekonomiska nödvändigheten.

Den politiska känslan för beslutet, det rätta ögonblicket, det vägval som öppnar för hoppet, ger tillsammans upphov till det möjligas strategiska konst, det som inte kan begränsas till nödvändighet. Inte drömmen om en godtycklig, abstrakt, viljeberoende möjlighet där allt skulle kunna hända, utan en möjlighet som grundas på kunskap, där det gynnsamma ögonblicket uppstår för att ta ett beslut om ett visst projekt, ett mål att uppnå. Det utgår ytterst från känslan för det kritiska ögonblicket och är anpassat till den konkreta situationen.

Följdsats 5.4: Målet upplöses inte i rörelsen, händelsen inte i processen.

Det postmoderna språkbruket kombinerar sin förkärlek för händelser utan historia, tilldragelser som saknar förflutet och framtid med förkärlek för flöden utan kris, kontinuitet utan avbrott, rörelse utan mål. Enligt de resignerade poststalinisterna leder framtidens sammanbrott logiskt nog till en nollstrategi: lev i ögonblicket utan njutning, utan förpliktelser! Den besvikna morgondagens ideologer nöjer sig följlaktligen med att predika ”en kommunism som inte finns längre”, i betydelsen en ”ständigt kontinuerlig, för alltid ofullbordad rörelse, som innehåller ögonblick av samman-drabbningar och avbrott.”²⁴ De förespråkar ”ett nytt revolutionsbegrepp” ”en revolutionär process utan revolution, en revolutionär evolution”, eller ännu hellre ”att utan dröjsmål gå vidare” mot en utanför tiden stående omedelbarhet.²⁵ De understryker att ”revolutionen inte längre är vad den varit, eftersom det inte längre existerar ögonblick då utvecklingen kristalliseras”, ”det finns inte längre ett stort språng, en stor segerdag eller några avgörande trösklar.”²⁶

Förvisso finns det inte ett enda revolutionärt ögonblick, en mirakulös historisk uppenbarelse, men det finns avgörande ögonblick och kritiska trösklar. Föreställningen om en kontinuitet utan avbrott hänger ihop med illusionen om en statsmakt som blir möjlig genom enbart individuell ”avalienering”: ”ett fortskridande skapande av en hegemoni som förr eller senare leder till makten genom majoritetens samtycke”, enligt Lucien Séve. Detta ”förr eller senare” rättfärdigar en politik

24 Pierre Zarka, *Un communisme á usage immediate*, Plón, Paris 1999.

25 Lucien Séve, *Commencer par les fins*, op cit.

26 Robert Martelli, *Le communisme autrement*, op cit.

som står utanför tiden, och som i ljuset från det senaste århundradet och dess katastrofer (Spanien, Chile, Indonesien, Portugal) inte förefaller så välbetänkt. Framförallt bortser den från att makten upprätthålls genom en ond cirkel av varuomvandling och fetischism.

Följdsats 5.5: Den politiska kampen upplöses inte i de sociala rörelsernas logik.

Det finns varken en kinesisk mur eller vattentäta skott mellan den samhälleliga och den politiska kampen. Politiken uppstår och uppfinses i den samhälleliga kampen, i motståndet mot förtrycket, förkunnandet av nya rättigheter som förvandlar offren till aktiva subjekt. Staten är en fristående institution, som både låtsas företräda det allmännas intresse och garantera ett offentligt rum som inte kan begränsas till privata önsksningar. Men den skapar samtidigt ett speciellt politiskt område, speciella styrkeförhållanden, ett speciellt konfliktspråk. Sociala motsättningar visar sig i ett spel av förskjutningar och förtätningar, oppositioner och allianser. Klasskampens uttryck alltså på detta område som en kamp mellan politiska partier.

Är allting politiskt? Utan tvekan, men bara i viss utsträckning och till en viss punkt. Till ”syvende och sist” om ni så önskar, och på en rad olika sätt.

Partierna och de sociala rörelserna delar inte bara upp arbetet mellan sig, utan det finns en dialektik, ömsesidighet och de kompletterar varandra. Att underordna de sociala rörelserna under partierna skulle leda till att de stelnar.

Å andra sidan skulle en politik som underordnas de sociala rörelserna snabbt leda till lobbyverksamhet och en summa av särintressen utan någon övergripande viljeinriktning. Eftersom befrielsens dialektik inte flyter fram som en lång och lugn flod, så är de folkliga önskemålen och förväntningarna skiftande och motsägelsefulla, ofta kluvna mellan krav på frihet och trygghet. Politikens speciella funktion består just i att uttrycka och förena dem.

Förklarande not 5.1: Zygmunt Bauman har skrivit att det inte längre finns några verkligt klara politiska alternativ och att avsaknaden av klassalternativ i de anglosaxiska länderna leder till en strävan att upprätta regnbågsplattformar, det vill säga osammanhängande samlingar av paroller som försöker tillgodose alla, och vars prioriteringar avgörs av opinionsundersökningarna. Mot den bakgrunden frågar han sig om de ”nya sociala rörelserna” kan bidra till ett svar på politikens kris.

Han betonar det sätt på vilket de sociala rörelserna påverkas av postmodernismen: de är kortlivade, har dålig kontinuitet, och utgör tillfälliga grupper av individer som förenas när det dyker upp särskilt svåra problem och åter skingras så snart problemet är löst. Det är inte programmets eller ledarnas fel, skriver Bauman: denna ombytlighet och periodiska återkomst återspeglar istället att lidande och bristtillstånd i vår tids motstridiga verklighet varken ansamlas eller smälter samman. Därför får de sociala rörelserna svårt att kräva omfattande förändringar och ställa de avgörande frågorna. De är en dålig ersättning för sina föregångare, de politiska masspartierna. Denna kraftlösa uppsplittring återspeglar att staten har förlorat sin suveränitet, och har reducerats till en polisstation i varuekonomins godtyckliga tjänst.²⁷

Slavoj Žižek ser denna uppsplittring av de nya sociala rörelserna och tillväxten av nya subjektiviteter mot bakgrund av resignationen efter seklets alla nederlag. Återgången till status, ägodelar och kroppar sägs vara en logisk följd av att klassmedvetandet uppsplittras och fördunklas. Avståndstagandet till politiken motsvarar det senaste decenniets ”politiska filosofiers” politiska begränsning av det samhälleliga. Den som försöker dra en gränslinje mellan det politiska och icke politiska, och särskilt försöker undanta vissa områden (till att börja med ekonomin) från politiken,

27 ”Brev från Zygmunt Bauman till Dennis Smith”, i Dennis Smith, **Zygmunt Bauman, prophet of postmodernity**, Cambridge : Polity Press, 2000.

”är den som är mer utpräglat politisk av alla”.²⁸

För Ernesto Laclau kommer frigörelsen alltid att förvrängas av makten, och om den helt och hållet skulle förverkligas så skulle det innebära att friheten helt utplånas. Vänsterns kris sägs vara resultatet av ett dubbelt sammanbrott för föreställningarna om framtiden, när både den byråkratiska kommunismens och keynesianska reformismen har gjort bankrutt. Vänsterns pånyttfödelse skulle förutsätta ”formuleringen av en ny samhällelig vision”, men denna formulering är ytterst vag eftersom Laclau avvisar alla radikala alternativ.

Inför denna problematik och inför vänsterns nya tamhet framhåller Žižek i att ”hålla det utopiska utrymmet för ett globalt alternativ öppet, även om detta utrymme måste lämnas tomt i väntan på sitt innehåll.” I själva verket måste vänstern välja mellan resignation och att avvisa den liberala utpressningslogiken enligt vilket varje perspektiv på radikala förändringar måste sluta i en ny totalitär katastrof.

Laclau ger inte upp tanken på enhet. Tvärtom menar han att uppsplittringen av rörelserna, som gör att de inte kan formulera sig tillsammans, innebär ett misslyckande för postmoderniteten.

Är rörelserna ledarlösa, decentraliserade nätverk som genom nederlagen tvingats att undergivet införlivas i det förhärskande systemet? Men de är också sociala rörelser som söker nya former på den samhällliga reproduktionens olika områden, söker sig till allt fler områden för motståndet, och hävdar sitt relativa oberoende och sitt eget tidsperspektiv.

Allt detta är inte negativt om rörelserna skulle övervinna uppsplittringen och hitta gemensamma arbetssätt. Annars kan resultatet bara bli planlös lobbyverksamhet (själva innebilden för de härskandes effekt på det underordnande som t ex Stathis Kouvelakis skrivit om), eller att enheten upprättas på ett auktoritärt sätt utifrån någon ledares ord, eller av en vetenskaplig förtrupp som inskränker den politiska allmängiltigheten till vetenskaplig allmängiltighet (en ny version av ”den vetenskapliga socialismen”), eller genom en moralisk förtrupp som inskränker enheten till det allmängiltiga kategoriska imperativet.*

I inget av dessa fall handlar det om en konkret generalisering genom att utvidga området för kampen och dess politiska enande. För att åstadkomma det måste vi istället gå tillbaka till det allena rådande temat, det vill säga till kapitalet själv, och de många effekter på herraväldet som förtingligandet av varan leder till.

(Översättning från engelska: Göran Källqvist. I augusti 2010 reviderad mot den översättning från franska som gjorts av **Tidsignal**, i nr 11.)

28 Žižek, **op cit**, s 95.

* Immanuel Kant (1724-1804) ansåg att människan har en inre morallag som leder till ett ”kategoriskt imperativ”, alltså är absolut befällande: *Handla alltid så att din handling kan upphöjas till en allmän lag och Handla så att du aldrig behandlar någon människa bara som ett medel utan alltid som ett mål* – öa.